

Dr hab. Dorota Kornas-Biela, prof. KUL

Lublin, 08.01.2024 r.

Katedra Pedagogiki Specjalnej, Instytut Pedagogiki

Wydział Nauk Społecznych

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

**Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgr Przemysława Śniegowskiego
pt. „Budowanie cywilizacji życia. Studium na przykładzie działających w
Polsce wspólnot L’Arche oraz Wiara i Światło” napisanej pod kierunkiem
naukowym ks. dr hab. Andrzeja Muszali, prof. UPJPII w Krakowie,
Kraków 2023**

Wstępna refleksja

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska ks. mgr Przemysława Śniegowskiego pt. „Budowanie cywilizacji życia. Studium na przykładzie działających w Polsce wspólnot L’Arche oraz Wiara i Światło” zrealizowana pod kierunkiem naukowym ks. dr hab. Andrzeja Muszali, prof. nadzw. UPJPII w Krakowie, podejmuje bardzo ważne ogólne zagadnienie budowania cywilizacji życia, które było istotne od początku chrześcijaństwa, ale we współczesnym świecie nabrało szczególnego znaczenia. Gdy ks. mgr P. Śniegowski ukończył pisanie pracy doktorskiej, mógł znaleźć potwierdzenie jej ważności w Liście pasterskim Episkopatu Polski zapowiadającym ogólnopolskie obchody XXIII Dnia Papieskiego w dn. 15 października 2023 r. pod hasłem „Cywilizacja życia”. Biskupi podkreślili w nim, iż budowanie „cywilizacji życia” jest zadaniem Kościoła i całego społeczeństwa a wyraża się ono we współczuciu, solidarności i gotowości do ofiary.

Któż bardziej nie potrzebuje tych wyrazów międzyludzkiej miłości, jak właśnie osoby z niepełnosprawnością, dla których i z którymi zorganizowano już w Polsce wiele form pomocy i wsparcia zmierzających do podniesienia jakości ich życia a przede wszystkim ukazania ich osobowej godności oraz bezwarunkowej wartości każdego życia.

Jedną z takich form, która szczególnie ma za zadanie ukazać znaczenie ludzkiej słabości i jest wspólnota, która jest znakiem, że w tym zmaterializowanym i ztechnologizowanym świecie jest możliwa miłość między ludźmi niezależnie od ich kondycji fizycznej lub umysłowej. Takie wspólnoty założył Jean Vanier w postaci wspólnot L'Arche oraz ruchu Foi et Lumière. Dzięki tym formom życia działającym również w Polsce osoby z niepełnosprawnością, zwłaszcza intelektualną żyją we wspólnocie rodzinnej (L'Arche) i przyjacielskiej (ruch „Wiara i Światło”, muminki) a osoby pełnosprawne szybko przekonują się, jak wiele mogą się nauczyć o byciu człowiekiem, będąc w bliskim kontakcie z tymi, których postrzegamy jako słabych. I o tym właśnie jest przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska, której podjęłam się z wielkim zaciekawieniem, tym bardziej, że brałam udział w organizowaniu pierwszej wspólnoty muminkowej w Lublinie byłam czynnym członkiem tego ruchu.

Zawartość rozprawy doktorskiej

Rozprawa doktorska ks. Przemysława mgr ego obejmuje 217 stron i ma charakter teoretycznego studium nad dwoma formami życia osób pełnosprawnych z osobami z niepełnosprawnością – w domach L'Arche oraz w ramach spotkań ruchu Wiara i Światło, które to formy mają za zadanie budować w praktyce to, co określa się jako „cywilizację życia”, „cywilizację miłości”.

Praca doktorska ks. mgr P. Śniegowskiego ma klasyczną strukturę pracy dyplomowej o charakterze teoretycznym i odpowiada wymogom stawianym tego typu opracowaniom awansowym w naukach społecznych. Można w niej wyodrębnić oprócz Abstraktu, Spisu treści (s. 4 i 5) i Wykazu skrótów (s. 6) – Wstęp (s. 7-11) oraz sześć rozdziałów merytorycznych (s. 12-187), Zakończenie (s. 188-191), Spis ilustracji (s. 192), Streszczenie w języku polskim i angielskim (s. 193-194), Bibliografię (s. 195-217) oraz trzy Oświadczenia.

Ocena planu (spisu treści) rozprawy doktorskiej

Obecny układ pracy doktorskiej jest przejrzysty, jednak liczba stron poszczególnych rozdziałów nie jest proporcjonalna, np. rozdział czwarty jest dwukrotnie krótszy od rozdziału drugiego. Ubogaceniem rozprawy byłby paragraf poszerzający rozdział czwarty a podejmujący zagadnienie wspólnoty jako miejsca przebaczenia (w szerokim słowa tego znaczeniu). Przebaczenie, podobnie jak wzrastanie i świętowanie jest ważną cechą funkcjonowania wspólnot L'Arche jak i Wiara i Światło.

Moim zdaniem, dla czytelnika (zwłaszcza nie zapoznanego z podejmowaną w rozprawie doktorskiej problematyką) słusznym byłoby inne umiejscowienie poszczególnych elementów treściowych. Obecnie bowiem, problematyka bardziej ogólna znajdująca się w rozdziale traktującym o szacunku do życia (rozd. 3) przerywa tok myślenia, gdyż jest poprzedzona szczegółowym rozdziałem biograficznym dotyczącym założycieli omawianych wspólnot (rozd. 2.) a po niej następuje charakterystyka wspólnot L'Arche (rozd. 4) oraz Wiary i Światła (rozd. 5).

Przygotowując tekst do ewentualnego druku, dobrze byłoby rozważyć, czy nie należałoby po przedstawieniu metodologicznych podstaw pracy rozpocząć od ogólnej problematyki rozdziału trzeciego, co stanowiłoby bazę antropologiczną (i teologiczną) pod całość tekstu rozprawy. Aktualne 3.1. i 3.2. miałyby wtedy numerację 2.1. i 2.2. a 2.3. zawierałby zagadnienie niepowtarzalnej wartości każdej osoby ludzkiej (czyli materiał z obecnego paragrafu 3.3.), z rozszerzeniem i odniesieniem do osób z niepełnosprawnością (przenosząc zagadnienie „przesłania” omawianych wspólnot do rozdziału czwartego). Następny paragraf tzn. 1.4. zawierałby treść obecnego paragrafu 5.1. Cały ten rozdział dotyczyłby więc ogólnych kwestii związanych ze sposobem ujmowania osoby z niepełnosprawnością z punktu widzenia filozofii personalistycznej oraz nauczania Kościoła. Natomiast rozdział trzeci (obecny drugi) rozpoczynałby poprzez biografię założycieli problematykę związaną z dwoma wspólnotami osób niepełnosprawnych i pełnosprawnych. Obecny paragraf 3.4. dotyczący wsparcia rodzin przez wspólnoty Wiara i Światło mógłby być przeniesiony do rozdziału piątego przed paragrafem końcowym dotyczącym kształtowania społeczeństwa obywatelskiego.

Szczegółowa ocena rozprawy doktorskiej

1. Adekwatność tytułu rozprawy

Rozprawa doktorska ks. mgr P. Śniegowskiego ma charakter rozważań teoretycznych opartych o literaturę przedmiotu i obserwację funkcjonowania dwóch wspólnot L'Arche i Wiara i Światło opierających się o wypracowaną przez Jean Vanier pedagogikę niepełnosprawności. Tytuł rozprawy znajduje odzwierciedlenie w treści prowadzonego wywodu, można więc stwierdzić, iż jej zawartość jest adekwatna do sformułowanego tytułu.

2. Wstęp

Wstęp do pracy doktorskiej ks. mgr P. Śniegowskiego zawiera wszystkie elementy konieczne dla tej części tekstu awansowego. Po ogólnym wprowadzeniu na temat współczesnej cywilizacji

nastawionej bardziej na „mieć” niż „być” Autor rozprawy wskazał na grupę osób, które są w niebezpieczeństwie wykluczenia społecznego; jeśli wartość życia człowieka będzie mierzona efektywnością jego działania. Są nimi osoby z niepełnosprawnością, ciężko i/lub terminalnie chore, w podeszłym wieku, jednym słowem – osoby słabe. Jednak ich istnienie wskazuje na najgłębszą prawdę o osobie ludzkiej, gdyż posiadają niezniszczalną godność osobową a ich życie ma niezbywalną wartość. Następnie wskazał na ważność „cywilizacji życia”, która jest „cywilizacją miłości” opartą na personalizmie chrześcijańskim i ujętą w nauczaniu papieża Jana Pawła II. Cywilizacja ta jest w stanie uchronić osoby słabe przed wykluczeniem społecznym a zwłaszcza unicestwieniem ich życia ze względu na niespełnianie warunków „życia wartego przeżycia”. Wspólnotą, która stanowi fundament cywilizacji życia i miłości jest rodzina i wszelkie wspólnoty, które mają jej cechy działają na rzecz budowania takiej sprzyjającej człowiekowi cywilizacji. Przykładem takich wspólnot, a nim jest poświęcona recenzowana praca doktorska, są wspólnoty L’Arche oraz ruchu Wiara i Światło.

Następnie Autor prawidłowo sformułował pytanie główne i pytania szczegółowe rozprawy, na które zaplanował odpowiedzieć poprzez merytoryczny wywód prowadzony w ramach swojego opracowania. Wskazał również źródła, na których będzie się opierał w toku swoich rozważań, autorstwa samego Jean Vanier oraz H.M. Mathieu jak też oficjalne dokumenty Kościoła i nauczania Jana Pawła II, publikacje omawiające „pedagogikę niepełnosprawności” oraz założenia i działalność wspólnot L’Arche oraz Wiara i Światło. Kończąc Wstęp, Doktorant przedstawił strukturę swojej rozprawy doktorskiej. Można stwierdzić, iż Wstęp jako ważny element pracy awansowej jest prawidłowo skonstruowany, co wskazuje na dojrzałość metodologiczną Autora rozprawy doktorskiej.

3. Omówienie kolejnych rozdziałów rozprawy doktorskiej

Rozdział 1.

Rozdział ten obejmujący 14 stron (s. 12-26) jest poświęcony metodologicznym podstawom rozprawy doktorskiej. Ks. mgr P. Śniegowski rozpoczął ten rozdział od uzasadnienia wyboru tematu, a zwłaszcza doboru wspólnoty L’Arche oraz ruchu Wiara i Światło jako przykładów realizacji we współczesnym świecie wspólnot służących budowaniu cywilizacji życia i miłości. Następnie przedstawił przedmiot i cel swoich analiz badawczych. Za przedmiot rozważań przyjął całościowe opracowanie działalności i przesłania tych dwóch wspólnot. Cel teoretyczny ma być zrealizowany poprzez „diagnozę społecznej współczesności” oraz przedstawienie przejawów

cywilizacji śmierci oraz nauczania Kościoła dotyczącego cywilizacji życia. Za cel użyteczny rozprawy została przyjęta analiza przesłania i działalności omawianych wspólnot ukazująca ich sposób realizacji „cywilizacji dla człowieka”.

Kolejno Doktorant omówił w tym rozdziale również zagadnienie problematyki oraz problemu badawczego rozprawy, stawiając w postaci pytań sześć problemów szczegółowych, na które starał się odpowiedzieć. Poświęcił również paragraf na konceptualizację najważniejszych pojęć, jak cywilizacja, cywilizacja śmierci, cywilizacja życia, cywilizacja miłości, kultura rzeczywistości, kultura wartości. W piątym paragrafie pierwszego rozdziału Autor zaanonsował przedstawienie „metod, technik i narzędzi badań” a w ostatnim półstronicowym paragrafie omówił proces badań.

Uwagi do rozdziału 1.

Odnośnie do celów rozprawy doktorskiej, proponowałabym, aby nie używać w tej rozprawie określenia „cel użyteczny”, gdyż nie jest ona osadzona na użytecznej koncepcji człowieka i jego działalności. Raczej chodzi o cel – praktyczny, aplikacyjny, wychowawczy (w szerokim rozumieniu wychowania człowieka a tym samym społeczeństwa).

Ponadto, w piątym paragrafie zapowiadającym omówienie „metod, technik i narzędzi” badawczych omówił jedynie metody, co jest zrozumiałe, gdyż tytuł tego paragrafu jest wyraźnie zapożyczony z prac empirycznych i trudno było podać „technikę i narzędzie badań”. Treść paragrafu szóstego jest mało zrozumiała, brakuje odniesienia do treści podjętej problematyki. Zawartość tego paragrafu (1.6) mogłaby być częścią jakiejś innej rozprawy czy opracowania naukowego, nie bardzo koresponduje z procesem badań rozprawy o charakterze teoretycznym. Nie znaleziono zapowiadanych hipotez.

Rozdział 2.

Rozdział drugi na 36 stronach prezentuje rys historyczny powstania wspólnot L'Arche oraz Foi et Lumière. W tej części Autor dysertacji poświęcił swoją uwagę na przedstawienie życiorysu założycieli tych dwóch wspólnot – Jean Vanier i Marie-Hélène Mathieu oraz początków i rozwoju na przestrzeni lat zarówno wspólnoty Arka jak też ruchu „Wiara i Światło” na świecie. Wspomniał również o rozwoju tego ruchu w Polsce. Przy omawianiu sylwetki Jean Vanier, Doktorant nawiązał również do oskarżeń dotyczących wykorzystania seksualnego, jakie są kierowane wobec osoby Założyciela.

Uwagi do rozdziału 2.

Jest to rozdział pełen szczegółowych informacji historyczno-biograficznych ukazujących wielkość obu założycieli, ich inspiracje i działania oraz współpracę między nimi, chociaż ten aspekt, tzn. współdziałanie tych dwóch osób ze sobą w dziele tworzenia nowego sposobu patrzenia na osoby z niepełnosprawnością intelektualną został potraktowany marginalnie.

Ponadto, Autor dysertacji oparł ten rozdział o dość skromną literaturę przedmiotu jak na możliwości źródłowe. Tekst powtarza więc znane w kilku polskich opracowaniach (głównie książkowych) informacje o założycielach, wspólnocie i ruchu.

Wydaje się również, że same informacje o zarzutach formułowanych wobec J. Vanier należało uzupełnić o wątpliwości stawianych wobec procesu zniesławiającego J. Vanier. Ks. mgr P. Śniegowski nie tylko tutaj, ale również później w wielu miejscach dysertacji wspomina o upadku autorytetu J. Vanier, podkreślając wprawdzie, iż jego dwulicowa postawa nie zmienia faktu dobra, jakie wniosły i wnoszą założone przez niego wspólnoty, to jednak takie jednostronne spojrzenie na sylwetkę J. Vanier jako na „oskarżonego świętego” może okazać się kiedyś krzywdzące (a przynajmniej należało wspomnieć o rodzących się wątpliwościach, o których przekonywująco pisała, m.in. dr hab. Zdzisława Kobylińska z Katedry Badań Mediów Instytutu Dziennikarstwa Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego¹). Dlatego uważam, że np. przypis 22, w którym autor pisze o „skandalach” związanych z osobą J. Vanier oraz O. T. Philippem nie jest uprawomocniony. Co do O. Thomasa, badania Kościoła² trwają a relacje seksualne J. Vanier jako samotnego mężczyzny z kobietami, jeśli nawet miały miejsce, nie muszą być określane jako skandale, skoro kobiety jako dorosłe osoby zgadzały się na tego rodzaju kontakt i nie były do niego przymuszane. Sam następca J. Vanier na stanowisku w L'Arche jest rozwodnikiem i żyje w związku partnerskim, więc sytuacja ta przywołuje znaną nam scenę z Ewangelii (J 8, 1-11). Myślę, że ostrożność wobec oskarżeń J. Vanier nie zawadzi, zwłaszcza, że obecne doświadczenie Kościoła uczy, jak wiele jest w tym zakresie oskarżeń fałszywych, wyolbrzymianych, jak bardzo zwłaszcza „osoby – pomniki”, chce się za wszelką cenę „rzucić na bruk”.

¹ <https://www.ekai.pl/jean-vanier-watpliwosci-na-marginesie-oskarzenia/>

Lub: <https://opoka.org.pl/News/Swiat/2020/jean-vanier-watpliwosci-na-marginesie-oskarzenia-opinia>
Dostęp: 20.03 2020.

² Jego wpływ na J. Vanier w aspekcie filozofii i pedagogiki niepełnosprawności nie wydaje się być negatywnym, przeciwnie, o. Thomas uwrażliwił J. Vanier na obecność tych osób w społeczeństwie, na ich najgłębsze potrzeby, na ich zranienia, ich serce oraz uzdrowieńczą siłę miłości (omawiam to przy okazji w artykule: Kornas-Biela D. (2012). Przekraczanie barier edukacyjnych w ujęciu pedagogiki niepełnosprawności Jeana Vaniera: inspiracje biograficzne. W: W. Żłobicki, B. Maj (red.), *Nierówność szans edukacyjnych – przyczyny, skutki, koncepcje zmian* (s. 379-401). Kraków: Impuls.

Rozdział 3.

W rozdziale trzecim obejmującym 35 stron poświęconym zagadnieniu szacunku dla życia od poczęcia ks. mgr P. Śniegowski omówił problematykę godności osoby ludzkiej w świetle nauczania Kościoła, w tym m.in. zawartego w Katechizmie, w dokumentach Kongregacji Nauki Wiary, w nauczaniu papieży Leona XIII, Jana XXIII, Jana Pawła II i Benedykta XVI) oraz w pismach filozofów – Roberta Spaemanna i personalistów chrześcijańskich, jakimi byli Jacques Maritain i Emmanuel Mounier. Następnie Autor opisał w świetle nauczania Kościoła współczesne zagrożenia życia i jego godności. Dwa kolejne paragrafy są próbą spojrzenia z punktu widzenia personalizmu chrześcijańskiego na przesłanie wspólnot L'Arche oraz Wiary i Światła. Jego założenia są bowiem podstawą antropologiczną pod uznanie i docenienie wartości każdej osoby ludzkiej, w tym również osoby z niepełnosprawnością intelektualną oraz organizowania różnych form pomocy i wsparcia wobec nich. Rozdział ten jest sam w sobie wartościowy pod względem poznawczym i potwierdza wiedzę Autora co do nauczania Kościoła dotyczącego ontycznej kondycji człowieka.

Uwagi do rozdziału 3.

Zawartość merytoryczna rozdziału trzeciego wyraźnie wskazuje, że Doktorant dobrze „czuje się” w problematyce teologiczno-filozoficznej i głównie oparł się na niej. Szkoda, że Autor nie skorzystał w tej części rozprawy doktorskiej z literatury bezpośrednio poświęconej temu zagadnieniu w języku polskim, a w tym publikacje samego J. Vanier jak też odnoszące się do jego przesłania i działalności. Fakt pomówień wobec jego osoby nie zaprzecza, iż wniósł on ogromny wkład w filozofię i pedagogikę niepełnosprawności i tego wkładu nie należy ukrywać.

Takimi opracowaniami są np. trzy autorskie rozdziały J. Vanier z książki pod moją redakcją, w których wypowiada się o godności tych osób, wartości ich życia, ich cierpieniach związanych z niezaspokojeniem najważniejszych potrzeb ludzkich³, o personalistycznym spojrzeniu na ich potrzeby seksualne⁴. We wspomnianej publikacji znajdują się też bezcenne dwa rozdziały prof. Wojciecha Chudego (osoby z ciężkim stopniem niepełnosprawności) dotyczące

³ Vanier J. (1988a). Cierpienie osoby upośledzonej umysłowo. W: D. Kornas-Biela (red.), *Osoba niepełnosprawna i jej miejsce w społeczeństwie* (s. 17-34). Lublin: Wydawnictwo KUL.

Vanier J. (1988b). Sens życia osoby upośledzonej umysłowo. W: D. Kornas-Biela (red.), *Osoba niepełnosprawna i jej miejsce w społeczeństwie* (s. 45-51). Lublin: Wydawnictwo KUL.

⁴ Vanier, J. (1988c). Rozwój uczuć osoby upośledzonej umysłowo i problemy życia seksualnego. Konferencja II. W: D. Kornas-Biela (red.), *Osoba niepełnosprawna i jej miejsce w społeczeństwie* (s. 45-51). Lublin: Wydawnictwo KUL.

ontycznej kondycji takiej osoby i sensu jej istnienia⁵. Publikacją poszerzającą dyskurs Doktoranta na temat personalistycznej wizji osoby z niepełnosprawnością byłoby odniesienie się do samego J. Vanier, co dokonała m.in. R. Zubrzycka (2012)⁶. Ponadto, gdy Autor na 74. stronie omawia etyczne poglądy Petera Singera, „aż się prosi”, aby odwołać się do opracowania zestawiającego poglądy tego utylitarysty z poglądami J. Vanier⁷. Omawiając problem zagrożeń współczesności, można było wykorzystać rozdział autorstwa E. Domagały-Zyśk, w którym porusza te zagrożenia oraz jego wkład na rzecz zmian społecznych (nie tylko w postrzeganiu tych osób, ale również w postaci konkretnych rozwiązań na ich rzecz⁸. Poza tym, skoro godność i wartość osoby z niepełnosprawnością omówił Autor w paragrafie 3.1. z punktu widzenia nie tylko nauczania Kościoła, ale też personalizmu chrześcijańskiego, dobrze byłoby to uwzględnić w tytule tegoż paragrafu.

Rozdział 4.

W rozdziale czwartym zatytułowanym „L’Arche jako inspiracja do budowania wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej” na 28 stronach ks. mgr P. Śniegowski podjął się przedstawienia wspólnoty życia L’Arche jako przykładu dla budowania wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. Omówił kolejno zagadnienie wspólnoty jako miejsca wzrastania, jako miejsca świętowania oraz skupił się na sercu wspólnoty, jakim jest osoba najstarsza, w tym wypadku osoba z niepełnosprawnością intelektualną. Rozdział ten jest ciekawym opracowaniem podjętych zagadnień i świadczy o rozumieniu przez Doktoranta przesłania wspólnot L’Arche dla współczesnego świata, ich roli w budowaniu cywilizacji miłości, której najmniejszą komórką jest wspólnota małżeńska.

Uwagi do rozdziału 4.

Zaprezentowane w tym rozdziale rozważania są cenne dla podjętego przez niego zakresu tematycznego rozprawy. Brakuje jednak przy omawianiu problematyki rodzin z dzieckiem/osoba

⁵ Doktorant przywołuje te pozycje w spisie „Literatura źródłowa”, ale powołuje się na nie dopiero w rozdziale piątym a ich treść jest kluczowa dla podejmowanej przez niego problematyki w tym rozdziale.

⁶ Zubrzycka R. (2012). Życie wspólnotowe osób z niepełnosprawnością intelektualną w perspektywie myśli personalistycznej. *Niepełnosprawność i Rehabilitacja*, 3, 110-119.

⁷ Zubrzycka R. (2012). Pomędzy Jeanem Vanier a Peterem Singerem. Człowiek głębiej upośledzony umysłowo – wartość przyjęta, czy odrzucona przez współczesny świat? W: B. Antoszevska, Cz. Kosakowski (red.) *Uwarunkowania i kierunki rozwoju pedagogiki specjalnej. Dyskursy pedagogiki specjalnej t. 10*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 156-165.

⁸ Domagała-Zyśk E. (2013). Mistrzostwo trwania we wspólnocie. Jean Vanier i jego dzieło. W: M. Nowak, R. Jusiak, J. Mazur, *Źródła wielkości mistrzów. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Piotrowi Pawłowi Gachowi* (s. 497-508). Lublin: Wydawnictwo KUL.

z niepełnosprawnością intelektualną odniesienia do literatury psychologiczno-pedagogicznej a szczególnie socjologicznej, skoro rozprawa będzie broniona w dyscyplinie „nauki socjologiczne”.

Powyższa uwaga ma charakter ogólny. Wprawdzie tytuł rozprawy dotyczy cywilizacji życia, które to pojęcie rozwinął w swym nauczaniu Jana Paweł II, ale to nie oznacza, że wymagało to tak dużego skupienia w dysertacji doktorskiej na piśmiennictwie teologicznym. Cywilizacja życia i miłości ma swoją obszerną literaturę przedmiotu również poza nauczaniem Kościoła⁹, z której warto było skorzystać i osadzić pracę w dziedzinie nauk społecznych. To pomogłoby jeszcze bardziej pokazać owocującą żywotność przykładu L'Arche dla budowania wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej, np. podobną wizję życia rodzinnego prezentowała prof. pedagogiki Teresa Kukołowicz, zwłaszcza w aspekcie troski i obyczajowości rodzinnej oraz świętowania¹⁰. To też nadałoby rozprawie charakter bardziej pedagogiczno-socjologiczny, niż teologiczny.

Warto byłoby, czy to w tym rozdziale czy w następnym i w paragrafie 6.3., uwzględnić drugą encyklikę Jana Pawła II *Dives in misericordia* („O Bożym Miłosierdziu”, 30.11.1980), w której jest przeprowadzona refleksja nad sprawiedliwością i miłosierdziem oraz miłością miłosierną a taka miłość kieruje życiem wspólnot L'Arche. Skoro Autor rozprawy doktorskiej tak często korzystał z nauczania Jana Pawła II, wydaje się, że właśnie ta encyklika pomogłaby wskazać na znamiona miłości, jaką kierują się mieszkańcy wspólnot L'Arche a jaka powinna również kierować życiem każdej wspólnoty ludzkiej, w tym małżeńskiej i rodzinnej. O takiej miłości wspomina też sam, cytując papieża Franciszka w ostatnim paragrafie rozprawy (s. 180-181)¹¹.

Rozdział 5.

Rozdział piąty obejmujący 37 stron w zamyśle ks. mgr P. Śniegowskiego ma za zadanie zaprezentować czytelnikowi pedagogikę niepełnosprawności realizowaną w funkcjonowaniu

⁹ Np. M. Ryś, Z. Struzik (red.), (2015), *Miłość i życie, małżeństwo i rodzina w budowaniu cywilizacji miłości*. Warszawa, Instytut Papieża Jana Pawła II, a w niej rozdział, np. Z. Struzik, „Przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę” oraz T. Guza „Troska o dobro małżeństwa i rodziny – istotny cel w budowaniu cywilizacji miłości”. Podobnie inspiracji można było szukać w publikacji *Obdarowani miłością*, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2021 r. (np. rozdział L. Szota pt. „Dewaluacja wartości miłości w erze ponowoczesności – ujęcie socjologiczne). Takich pozycji jest wiele – trudno je tu przytaczać.

¹⁰ np. D. Kornas-Biela, Wychowanie przez codzienność życia w rodzinie w ujęciu profesor Teresy Kukołowicz, *Family Forum, Family Forum: Roczniki Instytutu Nauk o Rodzinie WTUO*, 9, 211-231.

¹¹ Por. Kornas-Biela D. (2017). Jean Vanier and L'Arche as a witness of merciful love. *Journal for Perspectives of Economic Political and Social Integration. Journal for Mental Changes*, 23(1-2), s. 195–208. DOI: 10.1515/pepsi-2017-0010.

<https://repozytorium.kul.pl/server/api/core/bitstreams/7212b6a2-fc70-4d41-aabe-8182e4f2978d/content>

wspólnot L'Arche oraz Wiara i Światło. Mottem przewodnim rozdziału ujętym w jego tytule jest stwierdzenie: „Silny potrzebuje słabego”. Jest to niewątpliwie ważny tematycznie rozdział w całej pracy. Autor opracowania zaplanował przedstawić w nim kolejno nauczanie Kościoła dotyczące osób z niepełnosprawnością umysłową, następnie stosunek L'Arche oraz Wiara i Światło do osób z niepełnosprawnością umysłową, rolę wspólnoty jako miejsca formacji chrześcijańskiej zarówno osób wymagających opieki jak też ich asystentów oraz wspólnoty L'Arche i Wiara i Światło jako szkołę społeczeństwa bardziej otwartego. W rozdziale tym Autor wykazał się dużą wiedzą na temat idei leżących u podstaw działalności obu wspólnot i potrafił je z przekonaniem zaprezentować. Ostatni paragraf można by rozwinąć w ciekawy osobny artykuł. Podobnie, dalszego pochylenia się merytorycznego Autora warte jest zagadnienie powołania, misji, roli i zadań asystenta, a więc osoby pełnosprawnej we wspólnocie z osobami niepełnosprawnymi.

Uwagi do rozdziału 5.

Pierwsza uwaga dotyczy terminologii. Doktorant użył w tytule i w spisie treści rozdziału oraz w jego treści sformułowania – „osoba z niepełnosprawnością umysłową”. Należy podkreślić, że ostatnie lata przyniosły zmiany w stosowanej jeszcze kilkanaście lat temu oficjalnej nomenklaturze (zarówno na terenie medycyny, psychologii, pedagogiki, socjologii, prawie) i obecnie używa się określenia „osoby z niepełnosprawnością intelektualną”.

Tytuł rozdziału „Silny potrzebuje słabego” zapowiada intencję Doktoranta, aby przedstawić to, co wnoszą osoby z niepełnosprawnością do społeczności¹², jednak zawartość merytoryczna tej części rozprawy różni się nieco z zapowiadającym tytułem. Akcent nie jest bowiem położony na rozszerzeniu tej myśli, tzn. na zagadnieniu powołania osób z niepełnosprawnością (przyrodzonym i nadprzyrodzonym) oraz ich wkładu w życie Kościoła i społeczności, ale każdy z paragrafów podejmuje różne szczegółowe zagadnienia.

W paragrafie pierwszym 5.1. Autor zapowiada omówienie problematyki „osoba z niepełnosprawnością umysłową w nauczaniu Kościoła”, ale treść tego paragrafu bardzo koresponduje z treścią przedstawioną w paragrafie 3.1. i należało raczej część paragrafu 5.1. zamieścić w 3.1., natomiast skupić się na akcentowaniu nauczania Kościoła co do misji i powołania tych osób dla Kościoła i społeczeństwa. Ponadto, w paragrafie omówione jest ogólnie

¹² Por. D. Kornas-Biela, (2001). *Osoba niepełnosprawna, chora, cierpiąca: nauczanie Jana Pawła II*. W: D. Kornas-Biela (red.), *Rodzina: Źródło życia i szkoła miłości* (s. 357–384). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL oraz D. Kornas-Biela, (2006). *Niepełnosprawność w rodzinie – czym jest, co znaczy, trudne początki*. W: J. Stala, E. Osewska (red.), *Rodzina. Bezczenny dar i zadanie* (s. 638–683). Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne (na str. 649-663).

nauczanie Kościoła dotyczące osób z niepełnosprawnością a dotyczące osób z niepełnosprawnością intelektualną zostało jedynie wzmiankowane (np. s. 131-132). Tytuł paragrafu natomiast odnosił się tych osób.

Treść paragrafu 5.2. a zwłaszcza 5.2.1. ilustruje, jak bardzo ważna jest we wspólnocie L'Arche tworzenie klimatu dla rozwoju duchowego. Należałoby rozwinąć ten aspekt tak ważny w życiu nie tylko asystentów, ale też osób z niepełnosprawnością intelektualną. Niewątpliwie zasługą tej wspólnoty o charakterze ekumenicznym jest troska o rozwój duchowy mieszkańców a nie ogranicza się ona do zaspakajania potrzeby religijnej. Sformułowanie tytułu paragrafu 5.2.1. sugeruje omówienie tego, co daje życie wspólnotowe osobom „słabym”, dlatego warto byłoby poświęcić większą uwagę na dwa zaniedbane tematy, jakim jest duchowość oraz seksualność osób z niepełnosprawnością i specyficzny sposób podejścia do tych obszarów życia w ramach wspólnoty L'Arche¹³. Podejście to odwołuje się do ich godności osobowej i docenia religijność, ale też nie pozwala niszczyć tej delikatnej sfery, jaką jest uczuciowość oraz emocjonalność powiązana z seksualnością.

Paragraf 5.3. traktujący o wspólnocie jako miejscu formacji ludzkiej i chrześcijańskiej zapowiada omówienie tego zagadnienia w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością jak i asystentów, jednak to tym ostatnim poświęcona jest niestety prawie w całości uwaga Autora (z wyjątkiem stron 153 (dół) i 154.

Rozdział 6.

Rozdział ten przedstawia na 25 stronach aktualność przesłania wspólnot L'Arche oraz Wiary i Światła w Polsce. Obie wspólnoty koncentrują się na dwóch darach – nieocenionym darze życia i równie wielkim – darze miłości. W pierwszym paragrafie omówione zostały w kolejności ich powstawania wspólnoty L'Arche w Śledziejowicach, Poznaniu, Warszawie i Wrocławiu. Dla wszystkich wspólnot podstawowym dokumentem regulującym ich funkcjonowanie jest Karta L'Arche, do przestrzegania której zobowiązane są wszystkie wspólnoty należące do Międzynarodowej Federacji L'Arche. Jest ona rodzajem statutu, wyrażającym cel, charakter i duchowość L'Arche.

Następnie w paragrafie 6.2. została krótko omówiona struktura ruchu Wiara i Światło, jego cztery prowincje w Polsce, działalność dwóch wybranych wspólnot ruchu Wiara i Światło, rola asystentów we wspólnotach L'Arche oraz aktywności o charakterze religijnym podejmowane w

¹³ Np. J. Vanier (1988), dz. cyt., J. Vanier (2001). Wychowanie uczuciowe i seksualne. *Światło i Cienie*, 2(32), 16.

ramach spotkań ruchu Wiara i Światło. W ostatnim paragrafie tego rozdziału a jednocześnie rozprawy doktorskiej Doktorat wskazał na Fundację brata Alberta założoną przez ks. T. Isakowicza-Zaleskiego z inspiracji ruchu Wiary i Światło oraz nawiązał do treści zawartych w rozdziale trzecim, aby uwypuklić znaczenie obu wspólnot w budowaniu cywilizacji miłości.

Uwagi do rozdziału 6.

W paragrafie 6.1. ks. mgr P. Śniegowski wspomina o wypowiedziach osób na temat działalności omawianych wspólnot. W rozdziale pierwszym zapowiadał klasyfikację, kategoryzację, selekcję oraz wnioskowanie w oparciu o zgromadzony materiał badawczy z badań jakościowych przeprowadzonych na podstawie techniki wywiadu swobodnego drogą mailową. Brakuje jednak kompletnie informacji, kto był podmiotem tych badań, ile próśb o udział w badaniach wysłano, na ile uzyskano odpowiedź, kim byli respondenci, na jakie pytania odpowiadali. Nie wiemy nic o doborze i samej grupie badanej. Można się jedynie domyślać, że respondentką była, np. asystentka domu w Śledziejowicach (s. 164, 166), pani A. Nawrocka jako założycielka wspólnoty w Poznaniu (Autor pisze na s. 166 o cytowaniu jej wypowiedzi, ale na s. 165 cytowania brak), „osoby związane z L’Arche” (s. 168), asystenci i stali mieszkańcy wspólnot L’Arche (s. 169 – pytanie, kim byli „stali mieszkańcy” a jeśli to były osoby z niepełnosprawnością intelektualną, to jak uzyskano od nich odpowiedzi drogą mailową?).

W paragrafie 6.2. Doktorant zapowiedział zaprezentowanie wybranych wspólnot ruchu Wiara i Światło”, jednak nie uzasadnił, dlaczego wybrał właśnie te (jakie było kryterium doboru – najwyżej oceniane przez Zarząd L’Arche?) i dlaczego ograniczył się tylko do dwóch wspólnot podkrakowskich? Czy nie lepiej byłoby wybrać, np. losowo po jednej wspólnotcie z każdego regionu, aby dać pełniejszą charakterystykę ich działalności w Polsce?

O ile w opisie wspólnot L’Arche jest wspomniany kontekst historyczny¹⁴, brakuje go w prezentacji ruchu Wiara i Światło. Interesującym byłoby pokazanie, z jakiej inspiracji pojawiły się w Polsce obie wspólnoty. Były to przecież lata przed powstaniem ruchu Solidarności oraz okres stanu wojennego i kolejne lata po nim. Bardzo trudny czas w historii kraju a wtedy właśnie powoli powstawały jak grzyby po deszczu małe wspólnoty po kilka osób w różnych miejscach w Polsce.

¹⁴ Warto byłoby wykorzystać również cenną pozycję jaką jest książka J. Adamik (2011). *L’ARCHE Wspólnota dla poszukujących*. Kraków: Wydawnictwo: M. Publikacja ta jest „relacją z kilkunastu spotkań z osobami tworzącymi L’Arche w Śledziejowicach wczoraj i dziś”. Warto dodać, iż wspólnota w Śledziejowicach powstała jako pierwsza w Polsce we wrześniu 1981 roku. Założycielkami wspólnoty były Małe Siostry Jezusa, które przy współpracy z kard. Franciszkiem Macharskim oraz Międzynarodową Federacją L’Arche zakupiły dom w Śledziejowicach.

Były w tym czynne konkretne osoby i środowiska, m.in. trzydniowe sympozjum zorganizowane w KUL „Osoba niepełnosprawna i jej miejsce w społeczeństwie”, które zgromadziło setki osób z całej Polski miało w tym swój ważny udział. Oczywiście przede wszystkim wybór „Papieża – Polaka” miał w tym niebagatelne znaczenie inspirujące¹⁵.

4. Zakończenie

W Zakończeniu ks. mgr P. Śniegowski streścił najważniejsze zagadnienia omawiane w kolejnych rozdziałach swojej rozprawy doktorskiej a tym samym przedstawił jej merytoryczną zawartość. Cenne jest zamieszczenie trzech pytań, które mogą być inspiracją do dalszych refleksji nad przesłaniem obu omawianych wspólnot. Nasuwa się oczywiście o wiele więcej pytań dotyczących zarówno analiz teoretycznych nad filozofią i pedagogią niepełnosprawności Jean Vaniera i realizowanych przez L'Arche oraz ruch Wiara i Światło, ale również penetracji empirycznych, które mogłyby weryfikować, na ile założenia teoretyczne są rzeczywiście owocne, jakie trudności i wyzwania stoją przed tymi wspólnotami, jakie są perspektywy ich rozwoju. Brakuje niestety w Zakończeniu ważnej części, która powinna być poświęcona odniesieniu się do pytania ogólnego oraz pytań szczegółowych postawionych w pracy doktorskiej, tzn. na ile udało się na nie odpowiedzieć, na ile zrealizowano cele dysertacji sformułowane w rozdziale pierwszym.

5. Bibliografia

W Bibliografii ks. Mgr P. Śniegowski zamieścił 64 pozycje prezentujące magisterium Kościoła i przemówienia, 54 notek bibliograficznych odnoszących się do literatury źródłowej oraz 245 pozycji literatury pomocniczej. Ogólnie – dominujące są w dysertacji oraz w bibliografii odniesienia do literatury teologicznej i nauki Kościoła, co jest pewnym brakiem wobec faktu, iż rozprawa jest pisana z socjologii, a więc w ramach nauk społecznych. Należy jednak podkreślić niewątpliwie obszerny zakres wykorzystanego piśmiennictwa, co wskazuje na duże odczytanie Doktoranta w szeroko rozumianym temacie rozprawy. Sama bibliografia jest sporządzona prawidłowo, ze starannością i konsekwencją zapisu, co tym samym wskazuje na dobre opanowanie przez Autora rozprawy doktorskiej tego aspektu warsztatu metodologicznego.

Uwagi formalne

¹⁵ Sama brałam udział w tworzeniu takiej wspólnoty w Lublinie już w roku 1980. Inspiratorką były studentki psychologii KUL: Joanna Krupska (obecnie Współzałożycielka i prezes Związku Dużych Rodzin) i Joanna Turnau. Z naszej inicjatywy jako Sekcja Pedagogiki KUL zorganizowaliśmy w 1985 roku sympozjum, którego gościem specjalnym był przez trzy dni Jean Vanier. Aula KULu była zapełniona po brzegi (tak zapełniona była jeszcze tylko w czasie wizyty Ojca Świętego Jana Pawła II oraz Viktora Frankla i Chiary Lubich). Pokłosem konferencji była cytowana przez Doktoranta publikacja (1988), bardzo wtedy poszukiwana.

W rozprawie doktorskiej ks. mgr P. Śniegowskiego uderza bardzo duża liczba długich cytatów. Jest taki zwyczaj edytorski, iż jeśli cytat nie przekracza 3 linijek, można umieszczać go w tekście zasadniczym bez zmieniania kroju i stopnia pisma i wyodrębnić go cudzysłowem apostrofowym. Cytaty dłuższe wyodrębnia się jednak od tekstu głównego, zostawiając tzw. światło (czyli pusty wers) nad i pod przytaczanym fragmentem cudzej publikacji, zapisując go mniejszą czcionką (w tym wypadku – dziesięciopunktową) oraz używając wcięcia (tabulatorem).

Poza tym, w całości rozprawy doktorskiej mieliśmy do czynienia z bardzo długimi akapitami, co utrudniało śledzenie toku wypowiedzi. Nie rzadko w akapicie były zawarte dwie odrębne myśli i należało śmiało podzielić go na dwa. To ułatwiłoby czytelnikowi recepcję tekstu dysertacji.

Jeśli rozprawa będzie przygotowywana do druku, wymagana byłaby większa dokładność w podawaniu cytowań, nazwisk, afiliacji, np. czy Anna Resler-Maj jest rzeczywiście pedagogiem specjalnym, czy też jak anonsuje siebie w Internecie – psychologiem dziecięcym (s. 175). W tekście zdarzają się zdania bez podmiotu, gramatycznie lub stylistycznie niepoprawne oraz błędy literowe. Przy nazwiskach, kiedy przytacza się kogoś pierwszy raz, należy przynajmniej podać inicjał imienia, czasami go jednak brakuje (np. Huntington, Kroeber, Spaemann, Mounier).

Uwagi ogólne do całości rozprawy doktorskiej

To, czego brakuje lub zostało niedostatecznie rozwinięte w recenzowanej dysertacji i wymagałoby uzupełnienia to:

- Szersze wykorzystanie literatury przedmiotu zaczerpniętej z nauk społecznych niż z teologii i nauczania Kościoła.
- Uwzględnienie medycznej i psychopedagogicznej oraz społecznej problematyki niepełnosprawności intelektualnej. Całość rozprawy odnosi się bowiem do osób z tym rodzajem niepełnosprawności, w związku z tym przydałaby się chociaż krótka charakterystyka – kogo uważamy za osobę z niepełnosprawnością intelektualną, jej stopni (nie ma takiego, o jakim Doktorant pisze – „średni stopień”, s. 180), przejawów tej niepełnosprawności a tym samym funkcjonalnych konsekwencji, problemów i trudności osób z tą niepełnosprawnością, postaw społecznych wobec nich (postawy te są najbardziej po postawach wobec osób psychicznie chorych oraz z autyzmem – odrzucające i lękowe). Uściślenia terminologiczne i zwięzła panorama problemów osób z niepełnosprawnością intelektualną podkreśliłaby znaczenie omawianych

wspólnot dla dowartościowania, normalizacji, integracji oraz inkluzji tych osób w społeczeństwie, gdyż ich sytuacja psychospołeczna jest najtrudniejsza.

- Większe wykorzystanie niepodważalnego dorobku publikacyjnego założycieli ruchu „Wiara i Światło” a zwłaszcza Jean Vanier jako założyciela również wspólnoty L’Arche, jego filozofii i pedagogiki niepełnosprawności oraz recepcji w naukach społecznych jego nauczania i przesłania celem uwypuklenia idei funkcjonowania założonych wspólnot w budowaniu cywilizacji miłości.
- Pogłębienie wkładu omawianych wspólnot w rozwój dojrzałej duchowości, życia uczuciowego (w tym seksualnego) oraz kompetencji emocjonalno-społecznych osób z niepełnosprawnością intelektualną, gdyż ich formacja w tych obszarach jest warunkiem inkluzyjnego społeczeństwa;
- Poszerzenie informacji o historii ruchu „Wiara i Światło”, zwłaszcza dotyczącej jego początków w Polsce jak też obecnego funkcjonowania wspólnot na terenie całej Polski.

4. Recenzowana rozprawa doktorska jest warta opublikowania, należałoby jednak uwzględnić w niej (najważniejsze) uwagi recenzyjne, aby podnieść jej walory poznawcze i aplikacyjne.

Ogólna ocena rozprawy doktorskiej

W podsumowaniu recenzji dotyczącej merytorycznej zawartości rozprawy doktorskiej ks. mgr P. Śniegowskiego nasuwa się kilka spostrzeżeń:

1. Recenzowana praca doktorska omawia bardzo ważne zagadnienie znaczenia podejmowanych we współczesnym świecie i w Kościele prób kształtowania cywilizacji miłości oraz takich ich form, które zyskały społeczną aprobatę oraz wydają obfite i pozytywne owoce z tym zakresie. Potrzebujemy wzmocnienia naszej nadziei, iż przejawy cywilizacji śmierci mają swoją przeciwwagę w konkretnych działaniach osób, które są w stanie budować i żyć zgodnie z zasadami cywilizacji miłości a tym samym kultury promującej bezwzględną wartość życia ludzkiego, jedność międzyludzką oraz otwartość przenikniętą miłością do każdego człowieka. Podjęcie tego zagadnienia jest niepodważalną wartością recenzowanej rozprawy. Zaprezentowane w dysertacji rozważania są cenne nie tylko dla realizacji podjętego w niej zakresu tematycznego, ale mają ogromne znaczenie praktyczne.
2. Autor rozprawy wykazał się dużym odczytaniem w zakresie podejmowanych zagadnień oraz umiejętnością analizy literatury przedmiotu i zastosowania jej do realizacji sformułowanych w pierwszym rozdziale celów, zwłaszcza celu poznawczego („próba diagnozy społecznej współczesności”, prezentacja nauczania Kościoła na temat godności osoby ludzkiej, zagrożenia

życia ludzkiego i jego godności). Dokonał wnikliwej kwerendy, zwłaszcza literatury filozoficzno-teologicznej związanej merytorycznie z zagadnieniem „cywilizacji miłości”.

3. Recenzowana dysertacja została napisana bardzo dobrym, komunikatywnym językiem. Doktorant niewątpliwie dowiódł umiejętności pisania tekstu naukowego w oparciu o analizę literatury przedmiotu.

4. Recenzowana rozprawa doktorska posiada logiczny układ (choć wart drobnej zmiany). Jej treść stanowi komplementarną całość spełniającą kryteria teoretycznych rozpraw awansowych. Jest zarazem oryginalnym opracowaniem niszowego tematu dotyczącego misji we współczesnej cywilizacji śmierci wspólnot powstałych z inspiracji Jeana Vanier promujących cywilizację miłości.

5. Odnosząc się do wymagań stawianych rozprawom doktorskim, można stwierdzić, że Autor recenzowanej pracy wykazał się oryginalnością poszukania i rozwiązania problemu badawczego, wiedzą teoretyczną z dziedziny nauk społecznych i teologicznych oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia warsztatu naukowego i pisania pracy naukowej.

Podsumowanie recenzji i wnioski końcowe

Sformułowane w recenzji uwagi dotyczące konstrukcji rozprawy doktorskiej oraz jej treści miały na celu pomoc w udoskonaleniu jej zawartości, gdyby miała być ona opublikowana.

Rozprawa doktorska ks. mgr Przemysława Śniegowskiego pt. „Budowanie cywilizacji życia. Studium na przykładzie działających w Polsce wspólnot L’Arche oraz Wiara i Światło” napisana pod kierunkiem naukowym ks. dr hab. Andrzeja Muszali, prof. UPJPII w Krakowie (Kraków 2023) ma bardzo wiele walorów poznawczych i praktycznych, które pozwalają na stwierdzenie, iż spełnia ona wymagania stawiane rozprawie doktorskiej w Ustawie „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” z dnia 18 lipca 2018 roku (Dziennik Ustaw z dn. 30 sierpnia 2018, rozdział 2 – stopień doktora). W związku z tym opowiadam się za przyjęciem dysertacji i dopuszczeniem Księdza mgr Przemysława Śniegowskiego do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania Mu stopnia doktora w dyscyplinie: nauki socjologiczne.

dr hab. Dorota Kornas-Biela, prof. KUL

